

Slaven Kale

Instytut Nauk Społecznych „Ivo Pilar”, Zagrzeb

Chorwackie echa walki Polaków o wolność: Powstanie Styczniowe w chorwackiej opinii publicznej

Zarys treści: W niniejszej pracy ukazane zostały stanowiska zajmowane przez chorwacką opinię publiczną w sprawie Polaków i kwestii polskiej w czasie Powstania Styczniowego. Stanowiska te zbadano na podstawie najważniejszych zagrzebskich dzienników: „Pozor” i „Narodne novine”. „Narodne novine” i „Pozor” opowiadały się za odstąpieniem od powstania i były przeciwne niezależności Polski. Na terenie Chorwacji Właściwej istniała jednak część opinii publicznej, która nie zgadzała się z tym głównym nurtem. W „Pozorze” taki sposób myślenia, stojący w opozycji do głównego stanowiska reprezentowanego przez ten dziennik, przedstawiał pisarz August Senoa, który popierał polską walkę o niepodległość.

Summary: Focusing on the most important newspapers in Croatia in the second part of the nineteenth century „Pozor” (from January 1863 to January 1864) and „Narodne novine” (from January 1863 to December 1864), the present article examines attitude of Croatian public opinion towards the Poles and the Polish question in the time of January Uprising 1863-1864. The article shows resignation of the uprising and objections towards autonomy of Poland as the main standpoints of „Narodne novine” and „Pozor”. No significant differences in the attitudes represented by the newspapers were found.

Słowa kluczowe: Chorwaci, Powstanie Styczniowe, kwestia polska, „Narodne novine”, „Pozor”.

Keywords: Croats, January Uprising, Polish question, „Narodne novine”, „Pozor”.

Wstęp

Powstanie Styczniowe, którego 150. rocznica wybuchu obchodzona była w 2013 roku, wzniesili Polacy na tych terenach dawniejszej unii polsko-litewskiej, którymi po rozbiorach władała Rosja. Było ono najważniejszym wydarzeniem pol-

skiej historii w drugiej połowie XIX wieku i jednym z najistotniejszych w polityce europejskiej 1863 roku.

Przyczynę wybuchu Powstania stanowiło rozpoczęcie poboru do rosyjskiego wojska. Powstanie wybuchło 22 stycznia 1863 roku i trwało do jesieni roku 1864, kiedy pokonane zostały ostatnie oddziały powstańców. Powstanie Styczniowe przygotowywano jeszcze przed ogłoszeniem poboru, a sam pobór tylko przyspieszył jego wybuch. Prawdziwym powodem rozpoczęcia działań powstańczych było pragnienie wolności, a celem – niepodległa Polska. Powstanie wybuchło w Królestwie Polskim, całkowicie niezależnym od carskiej Rosji i rozszerzyło się na zachodnie gubernie rosyjskie, tj. na przyłączone bezpośrednio do Rosji tereny dawnej unii polsko-litewskiej¹.

Powstanie było jednym z głównych tematów dyplomacji europejskiej w roku 1863 i odbiło się szerokim echem w europejskiej opinii publicznej². Anglia, Austria i Francja wysyłały władzom Rosji noty dyplomatyczne, w których domagały się ustępstw dla Polaków. To wzbudzało strach wśród europejskiej opinii publicznej, gdyż zaczęto obawiać się wybuchu wojny między Rosją a wyżej wspomnianymi państwami. Zryw niepodległościowy był aktywnie wspierany przez polską emigrację. Pomagała ona samym powstańcom, ale także agitowała w sprawie polskiej wśród polityków i starała się pozyskać przychylność opinii publicznej w państwach, w których działała. Powstanie Styczniowe zakończyło się upadkiem. Zniesiono resztki autonomii administracyjnej Królestwa Polskiego, nastąpiły represje i silna rusyfikacja; wiele osób zostało zesłanych na Sybir, a stan wojny trwał do pierwszej wojny światowej.

Stanowiska chorwackiej opinii publicznej zostały zbadane na potrzeby niniejszej pracy na podstawie tekstów publikowanych w dwóch najważniejszych zagrzebskich dziennikach: „Pozor”, od początku 1863 do stycznia 1864 roku, kiedy na jakiś czas dziennik ten przestał być wydawany³ i w piśmie „Narodne novine”, od początku 1863 do końca 1864 roku.

„Narodne novine” w omawianym czasie redagował književnik Ljudevit Gaj⁴. Poprzez lekturę wydań z roku 1863 i 1864 widoczne są w tym dzienniku opinie

1 Więcej o Powstaniu Styczniowym w: *Powstanie Styczniowe 1863-1864. Wrzenie. Bój. Europa. Wizje*, red. S. Kalembka, Warszawa 1990; S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 2009; S. Koźmian, *Rzecz o roku 1863*, t. 1-3, Kraków 1895.

2 O oddźwiękach Powstania Styczniowego w państwach europejskich zobacz: K. Dunin-Wąsowicz, *Francuska opinia publiczna wobec powstania styczniowego (1863-1864)*, [w:] *Powstanie styczniowe 1863-1864...*, s. 572-595; M. Babnis, *Polska nad Sekwaną, albo Powstanie styczniowe w oczach Francuzów*, Gdańsk 2003; W. Jasiakiewicz, *Polska działalność propagandowa w Wielkiej Brytanii w dobie powstania styczniowego w świetle korespondencji, pamiętników, publicystyki i prasy*, Toruń 2001; O. Bellevance, *The 1863 Polish Uprising and the Russian Public Sphere*, „History in the Making Review”, vol. 1, no. 1, s. 5-16.

3 Pod tym samym tytułem zaczął ponownie wychodzić od 14 listopada 1865 roku (J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*, Zagreb 2003, s. 191).

4 Ljudevit Gaj (1809-1872) był pisarzem i jednocześnie przywódcą chorwackiego ruchu narodowego. Znajomości z Polakami zawarł jeszcze w czasie swoich studiów w Grazu (1829-1831). Po upadku Powstania Listopadowego utrzymywał kontakty z polskimi naukowcami i emigrantami. W 1840 roku przebywał w Poznaniu i w Warszawie. Wpływ polskiej literatury na jego pracę literacką pokazuje utwór

Niezależnej Partii Narodowej, która w czasie Powstania Styczniowego cieszyła się wsparciem najbardziej wpływowego polityka władz austriackich Antona Schmerlinga i opowiadała się za mocniejszymi więzami Chorwacji z Austrią. Przewodniczącym tego stronnictwa był chorwacki kanclerz Ivan Mažuranić. Dziennik „Pozor”, redagowany przez Ivana Perkovaca, bliski był kręgom biskupa Josipa Juraja Strossmayera⁵ i Partii Narodowej. Ugrupowanie to opowiadało się za bliską współpracą z Węgrami i sprzeciwiało się polityce Niezależnej Partii Narodowej, a więc wzmocnieniu więzi z Austrią.

Wspomnieć należy, że Eugen Kvaternik, wybitna postać Partii Prawa odrzucającej zarówno wiązanie się Chorwacji z Austrią, jak i z Węgrami był w czasie Powstania Styczniowego agentem polskiego Rządu Narodowego. Wierzył on, że powrót autonomii Polski utoruje drogę do niezależności Chorwacji⁶.

O reakcjach na Powstanie Styczniowe w Chorwacji Właściwej pisał już wcześniej Damir Agičić, a o ecach wśród Słowian południowych – Djordje Živanović⁷. Prace o związkach Powstania Styczniowego i południowych Słowian opublikowali natomiast Henryk Batowski i Jerzy Skowronek⁸.

Chorwacka opinia publiczna o przyczynach i powodach Powstania Styczniowego

Jeszcze przed wybuchem powstania „Pozor” i „Narodne novine” donosiły o wzburzeniu narodu polskiego w Królestwie Polskim spowodowanym poborem Polaków do rosyjskiego wojska i podkreślały, że „pobór (...) wyrwie Polsce kwiat narodu”⁹. Chodziło tu o polską młodzież. Winą za wybuch powstania część społeczeństwa chorwackiego obarczyła ciągle spiskujących niespokojnych Polaków, agitację polskiej emigracji i obce mocarstwa nakłaniające Polaków do powstania. Dlatego też pobór postrzegany był tylko jako pretekst. Na początku powstania „Narodne novine” pisały: „żałosna jest dola Polaków, ale najbardziej winni temu są oni sami”¹⁰. Część chorwackiej opinii publicznej uważała, że Polacy na pewno już cieszyliby się autonomią, gdyby zaakceptowali ustępstwa, które dawała im Rosja. Jednakże przez swoje

Zgoda i zjednoczenie Chorwatów (Horvatov sloga i sjedinjenje), którego pierwsze wersy wzorował na *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech* Józefa Wybickiego.

5 O Josipie Juraju Strossmayeru i Polakach patrz: P. Žurek, *Poljska i Poljaci u životu Josipa Jurja Strossmayera*, Slavonski Brod 2008.

6 O działalności Eugena Kvaternika w czasie Powstania Styczniowego patrz: P. Žurek, *Siječanski ustanak 1863. u Poljskoj i Eugen Kvaternik*, Slavonski Brod 2012.

7 D. Agičić, *Odjeci Siječanskog ustanka 1863. godine u Narodnim novinama i Pozoru*, [w:] *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, red. D. Agičić, Zagreb 2003, s. 199-205; Dj. Živanović, *Echa Powstania styczniowego wśród Jugosławian*, „Kwartalnik Historyczny”, R. LXXI, t. 3 (1964), s. 693-710.

8 H. Batowski, *Rewolucyjna współpraca Słowian zachodnich i południowych w okresie powstania styczniowego*, „Z polskich studiów slawistycznych”, Seria 2 [3] *Historia*, (1963), s. 95-115; J. Skowronek, *Kraje bałkańskie a powstanie styczniowe*, [w:] *Powstanie styczniowe 1863-1864...*, s. 611-636.

9 *Obzor*, „Pozor”, 22 I 1863.

10 *Poljaci i poljska buna*, „Narodne novine”, 9 II 1863.

poczynania, a przede wszystkim przez zamachy na urzędników państwowych, Polacy sami są winni tego, że nie są jeszcze całkowicie samodzielni. Uważali, że Rosja nie życzy Polsce źle, ale też nie znosi buntów¹¹.

Kolejny powód wybuchu powstania widziano ponadto w działaniach Francji mających na celu osłabienie Rosji. Odpowiedzialność władz rosyjskich umniejszono, twierdząc, że zgodnie z samą logiką zaistniałych okoliczności Rosja musi być oprawcą, a Polacy „może z własnej winy” muszą być męczennikami¹². Uważano, że Rosja jest winna wybuchu powstania nie dlatego, że jej władze zarządziły pobór do wojska, ale z powodu niesprawiedliwości Katarzyny II, która brała udział w podziale unii polsko-litewskiej. „Ale którzyż szanujący się polityk może wierzyć i oczekiwać od jakiegokolwiek władzy na świecie, że zrzecze się ona ziemi, którą zdobyła, choćby i w niesprawiedliwy sposób?”, pisał „Pozor” o Rosji¹³. Sympatyzowano z Rosją, ponieważ była ona jedynym wielkim niezależnym państwem słowiańskim i dlatego też często w czasie powstania wyrażano żal, iż doszło do krwawej wojny między słowiańskimi braćmi¹⁴. Niewielka różnica widoczna jest w ostrości ataków na Polaków, w których przodowały „Narodne novine”, i w częściowym odseparowaniu się od postępowania władzy rosyjskiej, wyraźniej artykułowanym przez „Pozor”. Gazeta ta napisała: „szczególnie nie możemy zgodzić się z tym, że cała wina za nieszczęście Polaków leży po ich stronie”, a ponadto przyznała, że władza rosyjska jest despotyczna¹⁵.

Tylko w dwóch tekstach autorzy stali jasno i niedwuznacznie po stronie Polaków: w artykule Augusta Šenoai, najważniejszego pisarza chorwackiego romantyzmu¹⁶ oraz w anonimowym tekście *Co było powodem polskiego buntu?*. Autor drugiego tekstu wskazał następujące przyczyny powstania: stara polska niezależność, polska cywilizacja, przemocą przeprowadzana rusefikacja i przymusowa konwersja na prawosławie¹⁷.

Swoją niezgodę z ogólnie panującymi poglądami August Šenoa zmanifestował w tekście opublikowanym w dzienniku „Pozor”¹⁸. Rosyjską władzę nazwał „niby słowiańską” i napisał, że zarówno ona, jak i rosyjscy generałowie, oficerowie i szpiedzy nie są dla Chorwatów słowiańskimi braćmi. Šenoa przeciwstawiał się

11 *Rusi prama poljskom pokretu*, „Narodne novine”, 1 IV 1863.

12 *Obzor*, „Pozor”, 28 I 1863.

13 *Obzor*, „Pozor”, 21 II 1863.

14 Przykłady w tekstach: *Zagreb, 26. siečnja*, „Narodne novine”, 27 I 1863; *Zagreb, 10 serpna*, „Narodne novine”, 11 VII 1863; *Poljski ustanak sa slavenskog gledišta*, „Narodne novine”, 18 V 1864; *Obzor*, „Pozor”, 12 II 1863.

15 *Francusko-poljske spletke*, „Pozor”, 8 VI 1863; *Obzor*, „Pozor”, 4 V 1863.

16 August Šenoa (1838-1881) znany jest nie tylko jako pisarz, ale także jako redaktor „Vienaca” (od roku 1874 aż do śmierci), najważniejszego chorwackiego czasopisma literackiego drugiej połowy XIX wieku, w którym publikował utwory polskich autorów (m.in. Mickiewicza, Kraszewskiego, Zaleskiego, Bałuckiego, Chodźki, Lama, Pola, Sienkiewicza).

17 *Što je poljskoj buni dalo povod?*, „Narodne novine”, 16 III 1863.

18 *Iz zlatnog Praga*, „Pozor”, 23 V 1863; *Odgovor g. Aci Popoviću. (U „Srbobranu”)*, „Pozor”, 24-26 VI 1863.

opiniom głoszącym, że powstanie jest buntem zaledwie kilku marzycieli, włóczęgów i bezdomnych i że Polacy nie dorosli do wolności. Sądził on, że najszcześniejszą kombinacją byłoby, gdyby Polska stała się niezależnym królestwem pod władzą rosyjskiego księcia¹⁹.

Nie licząc Augusta Šenoi i autora drugiego wspomnianego wyżej tekstu, ta część opinii publicznej, której wyrazicielami były „Narodne novine” i „Pozor”, wierzyła w dobrą wolę cara Aleksandra II i żądała, aby Polacy dali mu szansę udowodnienia, że rzeczywiście jest tak zacny, za jakiego uznaje go świat. Uważano, że powstanie zakończy się klęską i przyniesie polskiemu narodowi jeszcze większe cierpienia i męki²⁰.

Już na początku w doniesieniach o powstaniu utrzymywano stanowisko, że konflikt polsko-rosyjski nie przyniesie korzyści ani Rosjanom, ani Polakom, ale jakiemuś trzeciemu narodowi, a dokładniej nieprzyjacielowi Słowian, który dlatego właśnie cieszy się z polskiego przewrotu²¹. Konflikt polsko-rosyjski widziano jako przejaw sporu między narodami słowiańskimi a zachodnią Europą, przy czym reprezentantką narodów słowiańskich była Rosja, a Europy Zachodniej – Polacy (choć także oni byli i są Słowianami)²². Trzeba zaznaczyć, iż w omawianym czasie chorwackie społeczeństwo postrzegało siebie nie jako część Europy Zachodniej, ale właśnie jako część Słowiańszczyzny. W tekstach widoczne jest niezrozumienie wobec Polaków, o których mówiono, że są mamieni fałszywymi, choć pięknymi słowami płynącymi z Europy. Pytano, czy Polacy nie mogą zdobyć wolności jakąś inną drogą, niż przy poparciu tych zaprzysięgłych nieprzyjaciół Słowian: Niemców, Turków i Anglików²³. Przecież jeśli doszłoby do stworzenia niezależnej Polski, przeciwnie sobie stronnictwa rozszarpałyby ją między sobą i znów stałaby się ona łupem silniejszych od siebie sąsiadów.

Rozwiązanie kwestii polskiej

Chorwacka opinia publiczna nawoływała do odstąpienia od powstania; opowiadała się za rozwiązaniem sporu polsko-rosyjskiego na podstawie traktatu wiedeńskiego z 1815 roku. Traktat ten ustalał, że Polacy we wszystkich trzech zaborach, a więc i w zaborze rosyjskim, mają dostać przedstawicielstwa i prawa narodowe. Według „Pozora” i „Narodnych novin” najlepszym rozwiązaniem byłoby, gdyby Rosja dała Polsce króla, który, poprzez unię personalną, powiązałby te dwie ziemie. Oczekiwano, że car nada konstytucję podległym sobie narodom, a kiedy zostałyby to osiągnięte, Polacy mieliby więcej, niż się spodziewali i powstanie byłoby sławne

19 A[ugust] Š[eno]a, *Odgovor g. Aci Popoviću. (U „Srbobranu”)*, „Pozor”, 26 VI 1863.

20 *Obzor*, „Pozor”, 28 I 1863.

21 *Obzor*, „Pozor”, 6 II 1863.

22 O chorwackim aspekcie słowiańskiej współpracy pisała Lilla Moroz-Grzelak w pracy *Bracia Słowianie*, Warszawa 2011.

23 *Obzor*, „Pozor”, 4 V 1863.

przez wieki²⁴. Oczekiowano magicznego wpływu konstytucji na pojednanie Polaków i Rosjan i liczono na ich wspólną pracę na korzyść innych narodów słowiańskich.

Chorwacka opinia publiczna widziała więc rozwiązanie nie w niezależnej Polsce, ale w Polsce powiązanej z Rosją. Od władzy rosyjskiej oczekiwano pojednawczego traktowania powstańców i przestrzegania chrześcijańskich i ludzkich zasad²⁵. Do tego jednak nie doszło.

Teksty w „Narodnych novinach” w porównaniu z artykułami z dziennika „Pozor”, o czym już wcześniej wspomniano, były bardziej bezpośrednie w ostrych atakach na powstańców. W artykule opublikowanym w sierpniu 1863 roku powstanie określono jako bunt poddanych przeciw prawowitej władzy oraz walkę separatyzmu przeciwko zasadzie słowiańskiej solidarności i zgody²⁶.

Chorwacka opinia publiczna skomentowała także terytorialne dążenia Polaków. Osądzono zostało ich pragnienie królestwa, którego granice obejmowałyby także inne narody. „Polacy zawsze chcieli dużo, a teraz chcą najwięcej”²⁷, napisano w „Pozorze”. Ich żądania uznano za egoistyczne i niesprawiedliwe.

Zarzuty pod adresem „Pozora” i charakterystyka Polaków i Rosjan

Jak powiedziano, z ogólną tendencją sposobu widzenia kwestii polskiej w dziennikach „Pozor” i „Narodne novine” nie zgadzali się August Šenoa oraz anonimowy autor, który podzielał jego poglądy. O tym, że istniała część społeczeństwa niezgadająca się ze stanowiskami dominującymi w chorwackiej opinii publicznej świadczą również zarzuty, które kierowano pod adresem dziennika „Pozor”. Pismo oskarżano o to, że w walce między dwoma narodami jednej krwi opowiada się za niesprawiedliwością i gwałtem (tj. za rosyjską władzą) i że uderza przekleństwami w słabszego, który pragnie odzyskać swoje pogwałcone prawa (tj. Polaków). „Pozor” bronił się, twierdząc, że zarówno jeden, jak i drugi naród jest mu tak samo drogi i pożyteczny, i że nie może cieszyć się bezpłodnym krwawieniem, tj. przelewaniem słowiańskiej krwi na szkodę i jednego, i drugiego narodu²⁸.

Także później „Pozor” wspominał o istnieniu czytelników, którzy nie zgadzali się z poglądami przez niego propagowanymi, ale pisał też, że nie jest on winny temu, że musi informować o tym, co nie pokrywa się z punktem widzenia polskich powstańców²⁹. „Narodne novine” nie pisały o takich zarzutach ze strony swoich czytelników, co nie znaczy, że zarzuty takie nie istniały.

Część chorwackiej opinii publicznej w dwóch rozpatrywanych dziennikach opisywała Polaków jako naród niegotowy do uściśnięcia ręki zgody, którą wyciąga ku niemu rosyjski car. Jako jedną z głównych cech Polaków „Pozor” wskazywał kon-

24 *Obzor*, „Pozor”, 30 III 1863.

25 *Zagreb*, 14. rujna, „Narodne novine”, 15 IX 1863.

26 *Poljski ustanak sa slavenskog gledišta*, „Narodne novine”, 18 V 1864.

27 *Obzor*, „Pozor”, 12 V 1863.

28 *Obzor*, „Pozor”, 12 II 1863.

29 *Poljaci, diplomacija i slavenstvo*, „Pozor”, 30 VII 1863.

fliktowość, która ich wpędziła do grobu³⁰. Pisząc natomiast o działaniu Polaków w wiedeńskiej Radzie Państwa, twierdzono, że Polacy nie postępują jak Słowianie³¹.

W ciągu całego powstania podkreślano niesłychaną odwagę, ofiarność i wytrwałość powstańców w walce o wolność. „Pozor” początkowo ukazywał ich zachowanie jako właściwe dla narodu kochającego wolność³², ale od maja 1863 roku to się zmieniło. Powstańcy zaczęli być przedstawiani jako osoby, którym nie żal przelanej krwi, spalonych wsi i zniszczonych pól, i którzy bezwzględnie wydają okropne wyroki śmierci oraz stosują terror³³. „Narodne novine”, w przeciwieństwie do dziennika „Pozor”, od początku donosiły o zbrodniach powstańców³⁴. Kilkakrotnie w obu dziennikach podkreślano, że powstanie popiera tylko niewielka liczba Polaków, że przewodzi mu garstka emigrantów i że nie ma ono rzeczywistego wsparcia narodu, a nawet, że polski naród boi się powstańców³⁵.

„Narodne novine” szczególnie ostro atakowały polski Rząd Narodowy. W tekście z września 1863 roku czytamy:

„W ostatnich dniach przywołaliśmy wystarczająco dużo wymownych zdarzeń, które spowodowali Rosjanie w Polsce, ale o wiele straszniej, a nawet okrutniej postępuje powstanie. Prawie nie ma dnia, byśmy nie dostali wieści o potwornościach, zabójstwach politycznych, które są dokonywane na rozkaz tajnego rządu narodowego. Brak nam słów, by wyrazić nienawiść i wzburzenie wobec takich okropności”³⁶.

Jako pozytywne osoby wskazano wśród Polaków Mariana Langiewicza, generała powstańców i polityka Aleksandra Wielopolskiego, który w Królestwie Polskim prowadził politykę prorosyjską. Langiewicza chwalono za jego umiejętności i odwagę, a Wielopolskiego za starania w kierunku pojednania narodu polskiego i rosyjskiego. Wielopolski został opisany jako rzadki przykład Polaka, który myśli o tym, że Polacy są plemieniem słowiańskiego narodu i że do teraz byli niewolnikami dlatego, że nie działali wspólnie z resztą słowiańskich plemion³⁷. „Narodne novine” jako pozytywną osobę wskazały także Rosjanina wielkiego księcia Konstantego Mikołajewicza Romanowa³⁸.

Postępki rosyjskiego wojska ukazywano pejoratywnie w obu dziennikach: było to wojsko, które wywołuje okropieństwa i nie oszczędza nawet kobiet. Najgorzej charakteryzowano generałów wojsk rosyjskich: Michaiła N. Murawjowa i Fiodora Fryderyka Wilhelma Berga³⁹.

30 *Obzor*, „Pozor”, 28 III 1863.

31 *Povod u uzroci bune u Poljskoj*, „Pozor”, 20 X 1863.

32 *Različite političke vesti*, „Pozor”, 13 II 1863.

33 *Obzor*, „Pozor”, 7 VI 1863.

34 *Berzobjavne i najnovije viest*, „Narodne novine”, 27 I 1863; *Ruska i Poljska*, „Narodne novine”, 11 VI 1863; *Posljednji časovi poljske bune*, „Narodne novine”, 3 IX 1863.

35 *Ruska i Poljska*, „Narodne novine”, 28 V 1863.

36 *Cerni dani bratje naše*, „Narodne novine”, 30 IX 1863.

37 *Obzor*, „Pozor”, 16 VI 1863.

38 *Zagreb, 13. rujna*, „Narodne novine”, 14 IX 1863.

39 *Zagreb, 1. serpnja*, „Narodne novine”, 2 VI 1863; *Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta*, „Narodne novine”, 18 V 1864; *Različite političke vesti*, „Pozor”, 4 XI 1863.

Porównanie stosunku władzy rosyjskiej wobec Polaków z postępowaniem innych władz

W chorwackiej opinii publicznej często zestawiano stosunek rosyjskiej władzy wobec Polski ze stosunkami innych mocarstw wobec innych narodów. W jednym z artykułów wstępnych „Pozora” zapytano, dlaczego by nie dokonać komparacji polityki władzy rosyjskiej wobec Polski z polityką austriacką wobec nieniemieckich narodów w Austrii. Kiedy wiosną 1863 roku Austria wysłała Rosji notę dyplomatyczną, w której w sześciu punktach domagała się, między innymi, wyłączności języka narodowego jako urzędowego w administracji, sądownictwie i szkolnictwie w Królestwie Polskim, napisano w „Pozorze”, że od Austrii wymaga się konsekwencji: niech to, czego żąda dla Polaków w Królestwie Polskim, przyzna narodom w Monarchii, także Chorwatom⁴⁰.

Oba pisma porównywały położenie polskiego narodu w Królestwie Polskim z jego położeniem w Galicji i w Prusach. „Pozor” napisał, że Polacy pod władzą Rosji mają więcej niezależności i autonomii, a w związku z tym lepsze warunki do rozwoju niż Polacy w Galicji czy w Prusach⁴¹, co nie było prawdą.

Znaczące było też zestawienie stosunku Europy wobec Rosji i wobec Imperium Osmańskiego. Europa została oskarżona o pomoc tureckiemu barbarzyństwu przeciw słowiańskiej wolności i o poparcie polskiej rewolucji przeciw jedynej władzy słowiańskiej⁴². Część społeczeństwa wyrażająca swoje poglądy w „Pozorze” i „Narodnych novinach” uważała, że cierpienia narodów bałkańskich pod władzą Imperium Osmańskiego są o wiele większe niż cierpienia Polaków pod władzą rosyjską. W artykule o wymownym tytule *W cudzym oku widzi źdźbło, a w swoim nie widzi belki* napadnięto Imperium Osmańskie za to, że ujmuje się za Polakami⁴³.

W badanych dziennikach rozpatrywano także stosunek Polaków do Rusinów. Uważano, że Polacy traktują tych drugich niczym panowie swoich służących; oczekiwano od Polaków rezygnacji z iluzji o panowaniu nad Rusinami i zaprzestania ciemnienia ich⁴⁴.

Dyplomacja europejska a kwestia polska

Powstanie polskie było jednym z głównych wydarzeń w europejskiej opinii publicznej w roku 1863. Europejskie gazety dokładnie powiadamiały o staraniach dyplomatycznych, mających na celu rozwiązanie kwestii polskiej, a na początku także i o samym powstaniu⁴⁵.

40 *Austrijska nota i naš narodni jezik*, „Pozor”, 28 VII 1863.

41 *Obzor*, „Pozor”, 7 II 1863.

42 *Obzor*, „Pozor”, 4 V 1863.

43 *Vidi u tuđem oku térn, u svome nevidi bèrvna*, „Narodne novine”, 21 V 1863.

44 *Austrija*, „Narodne novine”, 31 I 1863.

45 Zobacz: G. M. Lewandowska, *Powstanie styczniowe w ilustracjach prasowych z epoki*, Warszawa 2014; Ł. Krzywka, *Obraz powstania styczniowego w angielskiej prasie ilustrowanej*, [w:] *Marmur Dziejowy. Studia z historii sztuki*, red. J. M. Piskorski, Poznań 2002, s. 403-413; E. Walewander, *Echa powstania styczniowego w prasie austriackiej*, Warszawa 1989.

„Pozor” i „Narodne novine” bacznie obserwowały stan rzeczy w Galicji, a więc w części Monarchii Habsburskiej, w której znajdowało się też Trójjędne Królestwo Chorwacji, Sławonii i Dalmacji. Kilkakrotnie wyrażono strach o to, że powstanie w zaborze rosyjskim spowoduje reakcje w Galicji i utratę tego terytorium przez Habsburgów⁴⁶.

Rozpatrywane dzienniki dokładnie informowały o stosunku mocarstw europejskich do powstania polskiego, do ich planów politycznych i o działaniu dyplomacji. Obok wiadomości z Rosji koncentrowano się na doniesieniach z Francji, Anglii i Austrii, a informacje na podstawie zagranicznych czasopism (np. „The Times”, „The Morning Post”, „Le Mémorial diplomatique”, „Die Presse”, „General Correspondenz” i innych) były dosłownie lub w postaci parafraz przedrukowywane w prasie chorwackiej. Przedrukowany został na przykład fragment tekstu z prasy wiedeńskiej (źródło w chorwackiej prasie nie zostało podane): „Kwestia polska jest przedłużeniem wojny krymskiej (...). Chodzi tu o interesy Anglii, Francji, Rosji i Austrii w związku z kwestią turecką”⁴⁷. Z informacji z Francji możemy przywołać tę, iż polityczne i finansowe kręgi Paryża były przekonane, że dojdzie do wojny rosyjsko-francuskiej⁴⁸, a z wiadomości z Anglii, że rozwój sytuacji dotyczącej Powstania Styczniowego śledzono nawet w parlamencie, gdzie i o kwestii polskiej rozprawiano. Władzę francuską i angielską oskarżano w prasie chorwackiej o to, że żadna z nich nie zwraca uwagi na niedolę narodu polskiego, ale powstanie polskie chce wykorzystać do swoich celów. Na początku wątpiono w udzielenie pomocy militarnej polskim powstańcom przez inne państwa, a także nie dowierzano w sukces dyplomacji w rozwiązaniu polsko-rosyjskiego problemu. „A piękne i płomiennie mowy, mądre i bojowe artykuły w gazetach nie mogą” – pisał „Pozor” – „wyzwolić Polski. Zamiast tego najszlachetniejszą polską młodzież, jedyną nadzieję Polski, mogą rzucić na żer rosyjskich armat”⁴⁹. Wraz z rozwojem dyplomatycznej inicjatywy Austrii, Francji i Anglii chorwackie społeczeństwo przejmował strach przed wybuchem wojny europejskiej z powodu kwestii polskiej. Wojna ta byłaby straszna, ponieważ zdecydowałaby o tym, czy Rosja zachowa swoje miejsce w gronie europejskich mocarstw⁵⁰.

Źródła i liczba tekstów

Wiadomości o powstaniu polskim i o dyplomatycznych wysiłkach w celu rozwiązania kwestii polskiej w obu dziennikach w roku 1863 publikowano niemal codziennie. Były to głównie informacje czerpane z licznych zagranicznych publikacji⁵¹, rzadziej

46 *Obzor*, „Pozor”, 22 I 1863; *Prevrat u Galiciji*, „Pozor”, 21 XI 1863.

47 *Poljaci, diplomacija i Slavenstvo*, „Pozor”, 30 VII 1863.

48 *Zagreb, 10. serpnja*, „Narodne novine”, 11 VII 1863.

49 *Obzor*, „Pozor”, 23 III 1863.

50 *Obzor*, „Pozor”, 2 VI 1863.

51 Tak, między innymi, przenoszono wiadomości z następujących publikacji: „Czas” (Kraków), „Gazeta Narodowa” (Lwów), „Goniec” (Lwów), „Ost und West” (Wiedeń), „Ost-Deutsche Post” (Wiedeń), „Die Presse” (Wiedeń), „Der Wanderer” (Wiedeń), „General Correspondenz” (Wiedeń), „Wiener Zeitung” (Wiedeń), „Narodni Listy” (Praga), „Politik” (Praga), „Dziennik Warszawski”

własne komentarze. Autorzy tekstów w „Narodnych novinach” i w „Pozorze” niejednokrotnie żalili się, że wiadomości, które otrzymują są zawiślane i sprzeczne⁵².

Na początku dominowały wieści dotyczące walk, aby później skoncentrować się na działaniach dyplomatycznych. W roku 1864, kiedy powstanie słabło i nie było już w centrum zainteresowania europejskiej dyplomacji, doniesienia w „Narodnych novinach” były rzadsze; „Pozor” natomiast w styczniu tego roku na jakiś czas przestał się ukazywać.

Na stronach obu rozpatrywanych dzienników publikowano także odezwy władz rosyjskich, polskich powstańców i władz Monarchii Habsburskiej, a ponadto noty dyplomatyczne dotyczące kwestii polskiej, które wymieniały z Rosją Francja, Austria i Anglia.

Zakończenie

Na podstawie analizy artykułów można stwierdzić, że między stanowiskami zajmowanymi przez „Pozor” i „Narodne novine” w sprawie Powstania Styczniowego i Polaków nie istniały istotne różnice. Obydwa dzienniki w niemal wszystkich tekstach osądzały negatywnie polskie powstanie i opowiadały się za zostawieniem Królestwa Polskiego pod władzą rosyjską.

Teksty Augusta Šeni w „Pozorze”, anonimowy tekst w „Narodnych novinach” zatytułowany *Co dało powód polskiemu buntowi*, a także zarzuty pod adresem „Pozora” pokazują, że istniała również część opinii publicznej, która nie zgadzała się ze stanowiskami przeważającymi w obu omawianych dziennikach.

Dzięki dokumentom (odzewom władz rosyjskich, polskich powstańców, władz Monarchii Habsburskiej, notom dyplomatycznym w kwestii polskiej, które wymieniały Francja, Austria, Anglia i Rosja) oraz dzięki licznym tekstom chorwacka opinia publiczna była dobrze zapoznana z polską walką o wolność i gramy dyplomatycznymi dotyczącymi kwestii polskiej w czasie Powstania Styczniowego 1863-1864.

Tłumaczenie z chorwackiego Agnieszka Rudkowska

(Warszawa), „Dziennik Powszechny” (Warszawa), „Moskovskie Vedomosti” (Moskwa), „Journal de St. Petersburg” (Petersburg), „Ostsee Zeitung” (Szczecin), „Schlesische Zeitung” (Wrocław), „Breslauer Zeitung” (Wrocław), „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” (Berlin), „Die Kreuzzeitung” (Berlin), „Kölnische Zeitung” (Kolonja), „Le Mémorial diplomatique” (Paryż), „Journal des Débats” (Paryż), „L’Opinion nationale” (Paryż), „Le Moniteur universel” (Paryż), „La France” (Paryż), „La Patrie” (Paryż), „La Presse” (Paryż), „Courrier du Dimanche” (Paryż), „Le Constitutionnel” (Paryż), „L’Indépendance” Belge (Bruksela), „Kolokol” (Londyn), „Głos Wolny” (Londyn), „The Morning Herald” (Londyn), „The Economist” (Londyn), „The Times” (Londyn), „The Morning Post” (Londyn) i „The Daily News” (Londyn); z druków powstańczych: „Ojczyzna”, „Ruch” i „Niepodległość” (Warszawa). Obok wspomnianych, często jako o źródłach wspominano także: „L’Europe” (Francja), „Le Pays” (Francja), „Słowo” (Lwów), „Nadwiślanin” (Chełmno?), „Invalid” (Rosja), „Reforma” (Wiedeń), „Vilanski courir” (Wilno?), „Botschafer” (?), „Vaterland” (?), „Europe” (Frankfurt) i „Krak. Ztg.” (?).

⁵² *Zagreb, 20. veljače*, „Narodne novine”, 21 II 1863; *Zagreb, 29. ožujka*, „Narodne novine”, 30 III 1864; *Obzor*, „Pozor”, 3 II 1863; *Obzor*, „Pozor”, 26 V 1863.

Croatian's traces of Poles' struggle for independence: the January Uprising in Croatian public opinion

This paper presents views of Croatian public opinion on Poles and Polish issues during the January Uprising. The views were analysed based on the most important Zagreb's magazines such as „Pozor” (issues from January 1863 to January 1864) and „Narodne Novine” [*English: The People's Newspaper*] (issues from January 1863 to December 1864). „Narodne Novine” was the official gazette of the Republic of Croatia whereas „Pozor” represented the *National Party, which opposed the official authorities in Vienna*.

There were not any significant differences in opinions presented in the journals. Poles, seen as conspirators, propaganda of Polish emigration, and foreign powers persuading Poles to the Uprising were blamed for its outbreak. They sympathized with Russia because it was the only huge independent Slav state. Croatian public opinion, presented in Zagreb journals, was opposing the Polish independence. They were in favour of solving the Polish-Russian dispute based on the Treaty of Vienna of 1815.

Poles were presented as a nation not ready for peace with Russia, which was probably proposed by the Russian Tsar. The main Polish features were combativeness, courage and devotion. The journals attacked both the Polish National Government and the Russian Army. The Russian authority's attitude towards Poles was compared with other powers' attitudes towards other nations (for example, Austria against non-German nations in Austria). The journals precisely informed about European powers' attitude towards the Polish Uprising. Thanks to documents and numerous texts, Croatian public opinion was familiarized with Polish struggle and diplomatic steps concerning Polish issues undertaken by European powers during the January Uprising.

However, some public opinion did not agree with the mainstream on the territory of the Republic of Croatia. August Šenoa, the most important writer of Croatian Romanticism, who supported the Polish struggle for independence, presented this type of thinking in „Pozor”.

Furthermore, the paper also mentions Eugen Kvaternik who did not cooperate with the journals but was one of the leaders of the Party of Rights, the second opposition group next to the *National Party*. During the January Uprising, Kvaternik was an agent of the Polish National Government in Torino in the Kingdom of Italy.

Translated by Marta Antoniuk

Хорватские отголоски борьбы поляков за свободу: Январское восстание в хорватском общественном мнении

В настоящей работе было показано, как представители хорватского общественного мнения относились к полякам и польскому вопросу во время Январского восстания. Это отношение было исследовано на основе самых важных загребских газет: „Pozor” (выпуски с января 1863 по январь 1864 года) и „Narodne novine” (выпуски с января 1863 по декабрь 1864). „Narodne novine” являлись официальной газетой Собственно Хорватии, в то время как „Pozor” представлял оппозиционную к официальной власти в Вене — Народную партию (Narodna stranka).

Позиции вышеупомянутых газет не имели особых различий. Вину за начало восстания возлагали на поляков, изображаемых заговорщиками, на агитацию польской эмиграции, а также на иностранные державы, уговаривающие поляков восстать. Симпатии были на стороне России, так как она являлась единственным великим независимым славянским государством. Часть представленного в загребских газетах хорватского общественного

мнения была против независимости Польши. Эти люди высказывались за разрешение польско-русского спора на основе Венского договора 1815 года.

Поляки были изображены как нация, не готовая к соглашению с Россией, которое якобы предлагал российский царь. Как главные черты поляков отмечались конфликтность, но и большая храбрость и самопожертвование. Газеты атаковали как польское Национальное правительство, так и российскую армию. Отношение российской власти к полякам сопоставляли с отношением остальных держав к другим нациям (на примере Австрии – к не немецким народам). Рассматриваемые газеты тщательно информировали об отношении европейской держав к польскому восстанию. Благодаря документам, а также многочисленным текстам, хорватское общество было хорошо ознакомлено с польской борьбой и дипломатическими шагами по польскому вопросу, которые предпринимались европейскими державами во время Январского восстания.

На территории Собственно Хорватии существовала, однако, часть общества, члены которой не соглашались с этим главным течением. В газете «Pozor» такой способ мышления представлял Август Шеноа, самый важный писатель хорватского романтизма, который поддерживал польскую борьбу за независимость.

Кроме того, в статье был упомянут Эвген Кватерник, который, хоть и не сотрудничал с вышеупомянутыми газетами, был одним из лидеров Партии права, второй, после Народной партии, оппозиционной группировки. Во время Январского восстания Кватерник был агентом Польского национального правительства в Турине в тогдашнем Королевстве Италии.

Перевод Агнешка Поспишыль

Bibliografia

- „Narodne novine”, 2 I 1863 – 31 XII 1864.
 „Pozor”, 2 I 1863 – 11 I 1864.
 Agičić D., *Odjeci Siječanjskog ustanka 1863. godine u Narodnim novinama i Pozoru*, [w:] *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, red. D. Agičić, Zagreb 2003, s. 199-205.
 Agičić D., *Podijeljena Poljska 1772.-1918.*, Srednja Europa, Zagreb 2004.
 Babnis M., *Polska nad Sekwaną, albo Powstanie styczniowe w oczach Francuzów*, Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk, Gdańsk 2003.
 Batowski H., *Hrvati i Poljaci u okviru Austro-Ugarske Monarhije*, [w:] *Šidakov zbornik*, red. M. Gross, Zagreb 1976-1977, s. 447-454.
 Batowski H., *Rewolucyjna współpraca Słowian zachodnich i południowych w okresie Powstania styczniowego*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 2 [3] Historia, Warszawa 1963, s. 95-115.
 Bellevance O., *The 1863 Polish Uprising and the Russian Public Sphere*, „History in the Making Review”, vol. 1, no. 1, s. 5-14.
 Cetnarowicz A., *Dalmatinski narodnjaci o Siječanjskom ustanku u Poljskoj 1863. godine*, [w:] *Zbornik Nikše Stančića*, red. I. Iveljić, Zagreb 2011, s. 151-163.
 Cetnarowicz A., *Narodni preporod u Dalmaciji*, Srednja Europa, Zagreb 2006.
 Cetnarowicz A., *Udział Polaków w rozwoju ruchów narodowych i idei zjednoczeniowej wśród Słowian południowych*, [w:] *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów*, red. M. Bobrownicka, L. Suchanek, F. Ziejka, Kraków 1997, s. 105-118.
 Davis N., *Boże igrzysko*, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2000.
 Gieysztor A., Kieniewicz S., Rostworowski E. et al., *History of Poland*, PWN – Polish Scientific Publishers, Warszawa 1968.

- Giza A., *Narodowe i polityczne dążenia Chorwatów w XIX i na początku XX wieku*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2001.
- Horvat J., *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003.
- Jasiakiewicz W., *Polska działalność propagandowa w Wielkiej Brytanii w dobie powstania styczniowego w świetle korespondencji, pamiętników, publicystyki i prasy*, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2001.
- Kieniewicz S., *Powstanie styczniowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Kizwalter T., Naęcz T., *Historia Polski 1831-1939*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Kot W., *Korespondencja Augusta Śenoia z Polakami*, „Slavia Occidentalis”, t. 21, Poznań 1961, s. 161-183.
- Krzywka Ł., *Obraz powstania styczniowego w angielskiej prasie ilustrowanej*, [w:] *Marmur Dziejowy. Studia z historii sztuki*, red. J. M. Piskorski, Poznań 2002, s. 403-413.
- Lewandowska G. M., *Powstanie styczniowe w ilustracjach prasowych z epoki*, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, Warszawa 2014.
- Malikowski M., *Chorwaci i Polacy na tle polityczno-ustrojowych i narodowościowych koncepcji przebudowy monarchii habsburskiej w latach 1860-1868*, [w:] „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie”, z. 1, Rzeszów 1976.
- Moroz-Grzelak L., *Bracia Słowianie*, Sławiściyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 2011.
- Pederin, Ivan, *Časopis Vienac i književna Europa*, Matica hrvatska, Zagreb 2006.
- Powstanie Styczniowe 1863-1864. Wrzenie. Bój. Europa. Wizje*, red. S. Kalemka, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990.
- Šidak J., Gross M. et al., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Školska knjiga, Zagreb 1868.
- Tymowski M., *Kratka povijest Poljske*, Matica hrvatska, Zagreb 1999.
- Walewander E., *Echa powstania styczniowego w prasie austriackiej*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1989.
- Wójtowicz Ż., *Działalność Partii Prawa w XIX-wiecznej Chorwacji i jej echa w prasie galicyjskiej*, (praca magisterska), Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii, Kraków 2003.
- Živančević M., *August Šenoa a Słowiańszczyzna*, „Pamiętnik Słowiański”, t. XV, Warszawa 1965, s. 159-198.
- Živanović D., *Echa powstania styczniowego wśród Jugosłowian*, „Kwartalnik Historyczny”, r. LXXI, t. 3, Warszawa 1964, s. 693-710.
- Živanović Đ., *Šenoa i Poljaci*, [w:] „Južnoslovenski filolog”, r. XXIII, knj. 1-4, Beograd 1958, s. 183-216.
- Žurek P., *Poljska i Poljaci u životu Josipa Jurja Strossmayera*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2008.
- Žurek P., *Siječanjski ustanak 1863. u Poljskoj i Eugen Kvaternik*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2012.
- Žurek P., Lupis V., *Poljski ustanak 1863. i Dubrovnik*, Veleposlanstvo Republike Poljske u Zagrebu, Zagreb 2012.

Slaven Kale – doktorant Uniwersytetu w Zagrzebiu. Zajmuje się związkami polsko-chorwackich. Stypendysta Funduszu Królowej Jadwigi Uniwersytetu Jagiellońskiego (2011). Współpracownik we wspólnym projekcie Chorwackiej Akademii Nauki i Sztuki i Polskiej Akademii Nauk (2011-2013), obecnie pracownik Instytutu Nauk Społecznych Ivo Pilar. Spółautor *Chorwackiego słownika biograficznego*, autor polsko chorwackiej wystawy „Pomoc Polaków ofiarom trzęsienia ziemi w Zagrzebiu” (2011).